

ЛІНГВІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЬОРУВ ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

*Мудрик-Іванець Олена Володимирівна,
асп.*

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглядається лексика на позначення кольору в латинській мові. Запропоновано систематизацію лексико-семантичного поля кольору в латинській мові. Проведено аналіз кількісних параметрів латинських колоративів, проаналізовано лексичний матеріал за морфологічною та семантичною ознаками.

Ключові слова: колір, кольорономінація, лексико-семантичне поле, базові кольоропозначення, латинська мова.

Колірний лексикон кожної мови – неповторний, містить неоднакову кількість кольоропозначень та може бути класифікованим у різний спосіб. Саме тому особливості функціонування кольоропозначень та питання кількості колірних лексем у різних мовах актуальні для сучасного мовознавства.

Історіографію даного дослідження окреслює низка праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, у яких представлена колірна лексика в різних аспектах. Ґрунтовно досліджувалася вербалізація кольору в діакронному ракурсі, характеризуючи кольоро-назви, що домінували у певні історико-культурні періоди; простежувалась еволюція їх виникнення в різних мовах світу; здійснювалося порівняння та можливості адекватного перекладу колоративів з однієї мови на іншу; визначались лексико-семантичні функції кольорономінацій; описувалось лексико-семантичне поле кольору, поняття кольору в аспектах його концептуалізації в англійській, німецькій та інших мовах, аналізувалась участь кольоропозначень у фразеологічних конструкціях тощо.

Історії та аналізу латинських кольоропозначень присвячені праці Ж. Андре, Т. Корихалової, Н. Малінаускене, М. Бородіної та В. Гак, Ю. Норманської, О. Солопова.

Незважаючи на численні наукові напрацювання, проведені в різний час на матеріалі різних мов у рамках даної проблематики, колоративи латинської мови, їх формальні та функціональні характеристики залишаються маловивченими, а в активі сучасного дослідницького пошуку українських лінгвістів питання кольорономінацій в античних мовах є надзвичайно актуальним.

Метою дослідження стало виокремлення колоративної лексики латинської мови з лексикографічних джерел та її цілісне представлення.

Вирішення проблеми лінгвістичного опису колоративів латинської мови окреслило низку завдань:

- 1) виокремлення колірної лексики з латинсько-російського та латинсько-українських лексикографічних джерел за допомогою методу суцільної вибірки;
- 2) інвентаризація кольоропозначень латинської мови за морфологічною ознакою;
- 3) аналіз кількісних параметрів латинської колористики;
- 4) групування кольорів у рамках лексико-семантичного поля кольору латинської мови;
- 5) виокремлення та обґрунтування базових колірних номінації латинської мови;
- 6) здійснення комплексного опису лексико-семантичних варіантів основних кольоропозначень у межах запропонованої класифікації.

Об'єктом дослідження обрано кольоропозначення латинської мови, предметом – особливості семантичної та структурної організації лексико-семантичного поля кольору в латинській мові.

Підґрунтям дослідження стали найповніші лексикографічні матеріали з латинської мови – латинсько-російський словник Дворецького [Дворецкий 1986], латинсько-український словник Ю. Кобилянського [Кобилянський 1912], а також тлумачний словник латинської мови Е. Форцеліні [Forcellini 1831–1835].

До лексико-семантичного поля кольору тієї чи іншої мови науковці здебільшого зараховують лише прикметники, як граматично та семантично найвідповіднішу форму. Проте, на нашу думку, нівелювати такий вагомий пласт лексики зі сферою кольору, яка граматично належить до інших частин мови (іменник, дієслово, прислівник, дієприкметник), – це позбавляти лексико-семантичне поле кольору його багатогранності. Тому у даному дослідженні розглядаються прикметники, іменники, дієслова та прислівники латинської мови, що містять у своїй семантиці колірну ознаку.

У теорії загального мовознавства прийнято вважати, що лексика на позначення кольору в різних мовах виявляє лексико-семантичні універсалиї та легко виокремлюється в організовану групу. Класифікація кольорономінацій в лінгвістиці на основі семантичних та прагматичних ознак розрізняє: ахроматичні та хроматичні кольорономінації; основні та змішані кольорономінації; кольорономінації без явно відслідкованої етимології; кольорономінації з обмеженою сполучуваністю; запозичені кольорономінації; прості та складні кольорономінації тощо.

Достосування загальноприйнятих постулатів до латинської мови не є простим, зважаючи на розлогі хронологічні рамки виокремленого пласту лексики, неоднозначне трактування кольоролексем, розмитість меж того чи іншого кольору та невизначеність диференційних ознак лексико-семантичних підгруп. Однак, недостатність лексем, що виражають загальні колірні поняття, при багатому різноманітті відтінків, не є результатом нерозвиненості словникового складу та словотворчих засобів класичних мов, а засвідчує нерівномірність розвитку пізнавальної діяльності античної людини, яка пов'язана з загальними умовами розвитку тогочасної науки, передовсім фізики [Корыхалова 1966, 117].

За даними лексикографічного аналізу система латинських кольоропозначень налічує 447 лексем. Групування даних лексем здійснено за основними закономірностями, які притаманні кольору та його сприйняттю людиною.

Група білого кольору

У даній групі яскраво виокремлюється ядро, яке формують дві лексеми – *albus* та *candidus*. У підгрупі *albus* налічуємо 29 лексем, у підгрупі *candidus* – 20. Опозиція цих прикметників за наявністю та відсутністю блиску – найбільш відома та поширена в системі латинських кольорів. Обидві лексеми та їх похідні вживалися та взаємозамінювали одна одну впродовж різних періодів функціонування латинської мови, в тому числі й в народній латині. До групи білого залучаємо також такі прикметники та похідні від них: *cereus*, *creteus*, *eburneus*, *gypseus*, *lacteus*, *marcidus*, *niveus*, *pallidus*.

У словниках зафіксовано близько 30 кольорономінацій на позначення сірого або ж срібного кольору, серед яких можна виділити центральну лексему – *canus* з доволі значною кількістю похідних – 13. Семантична близькість цієї барви до білої та її невіддільне розуміння античними людьми дає нам право зарахувати її до групи білого як окрему підгрупу. Загалом методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел було виокремлено 112 лексем, з яких з семантикою чисто білого – 83.

Група чорного кольору

У цій групі, подібно до попередньої, виділяється центр, що також складається з двох кольоропозначень – *ater* та *niger*. Проте, на відміну від пари *albus-candidus*, кількісна перевага прикметника *niger* є значною: підгрупа *niger* налічує 16 лексем, в той час як підгрупа *ater* – лише 7. Деякий час обидва прикметники взаємодоповнювали один одного, однак вже в класичний період починається "абсорбація" прикметника *ater* прикметником *niger*, яка повністю завершилась в пізньолатинський час [Бородина, Гак 1979, 135]. До групи чорного також відносимо такі прикметники та їх похідні: *fulgineus*, *furvus*, *morulus*, *nocticolor*, *piceus*, *picinus*, *pullus*, *pullejaceus*. У даній групі виділяється підгрупа кольоролексем, прототипом кольору яких послуговували птахи: *coracinus* (кольору воронового крила), *meruleus* (чорний як дрізд), *subvulturius* (такого кольору як коршун).

Роль світла у кольоробаченні античних людей відігравала дуже важливу роль. Саме тому закономірно виділити в окрему підгрупу лексеми з семантикою темний (смуглий, коричневий). Сюди належать такі прикметники як *fuscus*, *pullatus*, *aquilus*, *badius*, *castaneus*, *decolor*, *furfurosus*, *melichrus*, *murteus*, *pressus tristis* та похідні від них. Загальна кількість кольорономінацій групи чорного кольору – 59 лексем.

Група червоного кольору.

Червоний колір в латинській мові представлений найбільшою кількістю кольоропозначень, має розгалужену систему синонімів, яка покликана передати різноманітні відтінки цієї барви, а також наділений емоційними та символічними характеристиками. Складність включення кольоропозначень у дану групу полягає в тому, що римляни сприймали як один колір значно ширшу гаму кольорів: в діапазоні від червоного, оранжевого, жовтого – до деяких відтінків фіолетового [Солопов 2007, 73]. Дані лексикографічного аналізу дають нам підставу погодитися з думкою Олексія Солопова про значно ширші, ніж в сучасності, межі даної кольорової категорії. Для ілюстрації цього явища наведемо приклад з тлумачного словника [Forcellini 1831–1835] – *Fulvius et flavus et rubidus et phoeniceus et rutilus et luteus et spadix appellatidues sunt rufi coloris, aut accentes eum, qualique incedentes, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes*.

Для чіткішої систематизації у групі червоного кольору виділено чотири підгрупи: власне червоного, пурпурового, змішано червоно-жовтого та жовто-золотого. Варто зауважити, що такий поділ є неоднозначним та передбачає глибше опрацювання.

На переконання більшості лінгвістів, група слів, що позначають відтінки червоного, є найчисельнішою у будь якій мові. Цей факт пояснюється тим, що червоний для людини – це, перш за все, колір крові, яка, своєю чергою, символізує життя. Таку тенденцію прослідковуємо і в латинській мові, де група червоного кольору представлена доволі кількісно та багатогранно щодо синонімів, форм та відтінків.

Центром підгрупи власне червоного кольору виступає прикметник *ruber*, який вживався на позначення червоного кольору і не вимагав певних уточнень щодо відтінків. Підтвердженням фундаментальності даного кольоропозначення слугує його розгалужена система похідних – 22 лексеми: іменники (*rubor, rubedo, rubrica*), прикметники (*ruber, rubeus*), дієслова (*rubeo, rubesco*), дієприкметник (*rubens*), зменшувальні форми (*rubellus, rubellianus, rubicundulus*), суфіксацію (*rubicundus, rubidus, rubricatus, rubricosus*), префіксацію (*subruber, erubesco, irrubesco, obrubesco, subrubeo*), суфіксально-префіксальний спосіб (*subrubicundus*), а також складені слова (*rubefacio*).

На підставі інвентаризації лексем, виокремлених з лексикографічних джерел, до підгрупи власне червоного, окрім зазначених, відносимо такі прикметники та похідні від них: *carbunculosus, carnosus, cerasinus, coccineus, cruentus, decoloro, mineus, mulleus, punicans, robiginosus, roseus, rufus, russus, rutilus sandaracinus, sanguineus, sanguinolentus, spadix, temero, tepefacio, testaceus*. У підгрупі також яскраво виражений вплив на латинську мову грецької, що відображено у запозиченнях: *ceraunius, cinnabari, erythraeus, rhodinus, sandaracinus, xerampelinae* та похідних від них. Загальна кількість лексем – 79.

Пропонуємо виокремити лексеми з семантикою пурпурового кольору як самостійну підгрупу, а не відтінок в складі власне червоного. Аргументом слугує той факт, що в античності та в Середньовіччі словом "пурпур" називали не конкретний відтінок, а гаму відтінків, яку отримували в результаті певних технологічних процесів з різних видів молюсків. Ще одним показником окремішності даної барви слугує кількісний та якісний параметри підгрупи, що складає 48 кольоропозначень з центральною лексемою – прикметником *purpureus*.

Асоціативне поле пурпурового кольору містило в собі дві складові, виступаючи символом влади та вишості, обраності. Представники влади старанно пильнували, щоб пурпур не з'являвся на одязі простих людей, а чорнилом, виготовленим з пурпуру, користувалися лише найвищі посадові особи. Характерно, що й в латинській мові віднаходимо багато номінацій пурпурового кольору на позначення саме одягу чи його елементів (*amethystinatus, angusticlavius, circumtextum, clavus, conchyliati, dibaphus, encaustum, limus, monoloris, praetexta, purpuratus, sericoblatta, trabea, tyrianthina*).

До складу підгрупи пурпурового вважаємо за доцільне віднести також прикметники *hyacinthinus, ianthinus, socos* та *violaceus* (а також їх похідні), які в сучасному розумінні позначають фіолетовий колір, однак, в античні часи фіолетова барва не розрізнялася мовцями та не мала власних кольоропозначень [Price 1883, 19]. Обґрунтуванням зачислення даних прикметників саме до підгрупи пурпурового, а не синього кольору стало визначення цих прикметників у тлумачному словнику [Forcellini 1831–1835]:

1. *Hyacinthinus* – *qui est colore hyacinthi. Hyacinthus* – *genus violae colore rubenti, sed ad obscurum nigrumque inclinante.*
2. *Ianthinus* – *violaceus, colorem floris violae referens, purpurei, coloris.*
3. *Violaceus* – *violae colore habens*
4. *Socos* – *color hyacinthinus.*

Підгрупа жовто-золотого кольору – кількісно багата, часто пов'язана з конкретними предметами навколишньої дійсності (наприклад, рослинами чи назвами дорогоцінних мінералів), має розгалужену систему похідних та суфіксальних утворень. Численні відтінки жовтого в латинській мові виражаються різними лексемами, без можливості чітко виокремити єдине ядро. Аналізуючи жовтий колір, дослідники не мають спільного бачення. О. Солопов виділяє спільну групу червоного, жовтого та оранжевого, зауважуючи, що "римляни мислили його (жовтий колір) в складі більш широкої категорії" [Солопов 2007, 73]. У своїй статті автор побіжно розглядає лише прикметники *flavus*, *luteus* та *galbinus*. Окремі лінгвісти, аналізуючи жовтий, виділяють в латинській мові *flavus* та *luridus* [Норманская 2005, 183] або ж віднаходять протиставлення яскравого жовтого *flavus* – блідому *galbinus* [Бородина, Гак 1979, 144]. Така опозиція, на нашу думку, потребує контекстуального підтвердження.

Хоча більшість мовознавців не залучає до групи жовтого прикметник *aureus* (та похідні від нього), виокремлений лексикографічний матеріал стверджує, що автори вживали цю барву не лише для позначення предметів із золота чи прикрашених золотом, а й для таких, які мають колір золота (вживаючи його з таким іменниками як сонце, місяць, зірка, волосся тощо).

До підгрупи жовто-золотого кольору з лексикографічного матеріалу відібрано такі прикметники та похідні від них: *aureus*, *bracteatus*, *buxeus*, *cereus*, *chryseus*, *croceus*, *flavus*, *galbineus*, *luridus*, *melleus*, *murreus*, *sardonychatus*, *silaceus*, *sucinus*. Загальна кількість даної підгрупи – 68 лексем.

Оскільки в античні часи не розрізнявся оранжевий колір як самостійний, знаходимо цілу низку лексем, що позначають забарвлення, проміжне між жовтим та червоним, які виділимо в підгрупу червоно-жовтого кольору. Наведемо окремі тлумачення латинською:

1. *Rutilus* – *ruber, flavus ad rubrum accedens, aureus, flavus*;
2. *Luteus* – *colorem habens rufo dilutior* *quails in ovi vitello, in auro, in igne*;
3. *Fulvus* – *colorem habens, qui in leonine pilo esse solet, ex viridi et rufo mixtum, flavus*;

В античній колористиці відкритим залишається питання про вогняний колір, тобто про те, якого кольору, на думку римлян, був вогонь. Віднаходимо таке тлумачення: *ignesco* – *purpura et candor et tertium ex utroque ignescens* [Forcellini 1831–1835]. Опираючись на це трактування, та за відсутності ґрунтовніших праць з даної тематики, відносимо прикметники *flammeus* та *igneus*, а також похідні від них до даної підгрупи. Загальна кількість лексем цієї підгрупи – 25.

Група зеленого кольору.

Основним кольоропозначенням зеленої барви в латинській мові є прикметник *viridis* та його похідні. Таке твердження формуємо на основі вибірки з лексикографічних джерел, де зафіксовано 18 похідних від даного прикметника, а також опираючись на дослідження з латинського кольорознавства, де простежується виняткова однастайність щодо цього питання. Як зазначає Ю. Норманська, дане кольоропозначення не мало обмежень вживання, як і хронологічних меж [Норманская 2005, 185].

Однак, не зважаючи на спільну думку щодо ядра даної групи, інші лексеми, які входять до її складу, вимагають детальнішого опрацювання. Зокрема, науковці зазначають наявність темного (*myrteus*, *prasinus*, *felleus*) та світлого (*vitreus*, *glaucus*, *galbineus*) зеленого кольорів, не наводячи при цьому аргументів на користь такого твердження [Бородин, Гак 1979, 143]. Опираючись на лексикографічну базу латинської мови, констатуємо наявність суттєвих відмінностей в інтерпретації згаданих кольоропозначень, проте обмежений обсяг статті не дозволяє розкрити їх в повному обсязі.

На основі лексикографічної вибірки до групи зеленого кольору, окрім зазначених, зараховуємо такі лексеми (та похідні від них): *aeruca*, *caeruleus*, *callainus*, *earinus*, *frondeo*, *gramineus*, *hederaceus*, *herbaceus*, *pratens*, *oleagineus*, *smaragdinus*. Загальна кількість кольоролексем – 32.

Група синього кольору

Серед лінгвістів немає єдиної думки щодо того, яке кольоропозначення "синього" треба вважати основним і чи було таке взагалі: в праці М. Бородині та В. Гака такою лексемою виступає прикметник *caeruleus* [Бородин, Гак 1979, 145]; у Ю. Норманської лише зауважено, що *lividus* є більш вживаним, аніж *caeruleus* [Норманская 2005, 187]; О. Солопов акцентує на "явно негативному забарвленні" лексеми *lividus* на протизагаду прикметникові *caeruleus* [Солопов 2007, 74]. Дані вибірки з лексикографічних джерел певною мірою узагальнюють бачення лінгвістів, однак і засвідчують суттєві доповнення:

1) *lividus* має більше похідних та суфіксальних утворень, ніж *caeruleus*, проте ця перевага – незначна: ім. *livor*, *livedo* – *caerula*; дієсл. *liveo*, *livesco* – немає; прикм. *lividinus*, *sublividus* – *caeruleatus*, *caelestis*, *subcaeruleus*;

2) група синього кольору на чверть складається з грецизмів: *aeroides*, *cumatile*, *cyaneus*, *glaucus*, *thalassicus*;

3) кольорономінації синього спектру опираються на прототипи-еталони з навколишньої дійсності – води та неба – за відсутності єдиного узагальненого кольоропозначення.

Загальна кількість кольоролексем групи синього – 23.

Викладений матеріал слугує підставою для наступних висновків. У результаті суцільної вибірки з найповніших лексикографічних джерел латинської мови зафіксовано 447 лексем на позначення кольору та його відтінків. Систематизація за морфологічною ознакою засвідчила беззаперечну та закономірну перевагу кольоропозначень, виражених прикметником, чисельно меншою кількістю представлені кольори, виражені іменником, дієсловом, прислівником та дієприкметником.

Цифрова інвентаризація та запропонована семантична систематизація кольорономінацій дає можливість представити колірну картину латинської мови як множинність лексичних мікросистем, згрупованих за основними закономірностями, які притаманними кольору та його рецепції в античному суспільстві.

Дослідження лексичного складу мови шляхом виокремлення з лексикографічних джерел та всебічне вивчення окремих лексичних одиниць є надзвичайно важливим для подальшої систематизації лексики в цілому.

Мудрик-Іванець Е. В., асп.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Лингвистическая репрезентация цвета в латинском языке

В статье рассматривается лексика латинского языка, обозначающая цвет. Предлагается систематизация лексико-семантического поля цвета в латинском языке. Проведен анализ количественных параметров латинских колоративов, а также проанализирован лексический материал по морфологическим и семантическим признакам.

Ключевые слова: цвет, цветономинация, лексико-семантическое поле, базовые цветообозначения, латинский язык.

Mudryk-Ivanets O. V., Postgraduate Student

Lviv Ivan Franko National University

Linguistic Representation of Color in Latin

The systematization of lexical-semantic field of color terms in Latin is proposed in the frames of the article. The quantitative parameters of Latin words for color nomination are being analyzed. Lexical material is analysed basing on its morphological and semantic features.

Key words: color terms, lexical-semantic field, basic color names, Latin.

Література:

1. Бородин, М. А. К типологии и методике историко-семантических исследований / М. А. Бородин, В. Г. Гак. – Л. : Наука, 1979. – 232с.
2. Василевич, А. А. Пурпур : к истории цвета и слова / А. А. Василевич, С. С. Мищенко // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2003. – №1. – С. 55–59.
3. Герасименко, І. А. Проблема структурної та лексико-семантичної організації колоративів у роській мові / І. А. Герасименко // Мовознавство. – 2012. – № 1. – С. 49–54.
4. Дворецкий, И. Х. Латинско-русский словарь : около 50000 слов / И. Х. Дворецкий – 3-е изд. испр. – М. : Рус. яз., 1986. – 840 с.
5. Кобилянський, Ю. Латинсько-український словар / Зладив Юліан Кобилянський. – Відень : Накл. ц. к. вид-ва шкільних книжок, 1912. – 660 с.
6. Корыхалова, Т. П. Имена существительные с суффиксом *-or*, обозначающие цвет, в латинском языке / Т. П. Корыхалова // Язык и стиль античных писателей. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1966. – С. 115–124.
7. Малинаускене, Н. К. Некоторые особенности системы цветообозначений в языке Гомера / Н. К. Малинаускене // Живое наследие античности. Вопросы классической филологии. – М., 1987. – Вып. 9. – С. 24–40.
8. Малинаускене, Н. К. Обозначение пурпурного цвета в эпосе Гомера / Н. К. Малинаускене // Образ и слово. Вопросы классической филологии. – М., 1980. – Вып. 7. – С. 214–234.
9. Мурсалова, Л. А. Структурно-семантическая характеристика цветообозначений в лезгинском и английском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Луиза Адилгереевна Мурсалова. – Махачкала, 2010. – 26 с.
10. Норманская, Ю. В. Генезис и развитие системы цветообозначений в древних индоевропейских языках. / Юлия Викторовна Норманская. – М. : Институт языкознания РАН, 2005. – 380 с.
11. Публій Овідій Назон. Любовні елегії ; Мистецтво кохання ; Скорботні елегії / пер. з латини А. Содомора ; передм. та комент. А. Содомора. – К. : Основи, 1999. – 299 с.
12. Солопов, А. И. Цветообозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ / отв. ред. А. П. Василевич. – М. : Ком-Книга, 2007. – С. 66–76.
13. Forcellini, E. Totius Latinitatis Lexicon... / E. Forcellini, G. Furlanetto. – Ed. 3. – Vol. 1–4. – Schneeburgae, Schumann, 1831–1835.
14. Price, T. The color-system of Vergil / Thomas R. Price // The American Journal of Philology, 1883. – Vol. 4, № 1. – P. 1–20.

Стаття надійшла до редакції 10.03.14